

KAREL ČAPEK - BÍLÁ NEMOC

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

divadelní hra (drama); na pomezí činohry* a tragédie*

Vznik díla a literární směr:

vydání i premiéra r. 1937 – pozdní fáze autorovy tvorby; řazeno mezi jeho díla s protiválečnou a protinacistickou tematikou; české meziválečné drama* / demokratický proud*

Jazyk a slovní zásoba:

spisovná čeština; velmi bohatá slovní zásoba (typické pro tvorbu K. Čapka); lékařská terminologie (v latině); emotivní výrazy; dále např. cizojazyčné výrazy (z němčiny, angličtiny i franc.); přirovnání

Stylistická charakteristika textu:

text je srozumitelný a pochopitelný; převažují dialogy - většinou velmi stručné a živé, doplněné scénickými poznámkami (např. *Jde ke stolu...*); méně je rozvinutá charakteristika postav; parabola* (Maršál = A.Hitler, Maršálůva země = nacist. Německo, malá bezmocná země = Československo, bílá nemoc = Velká hosp. krize 30. let/úpadek/rozvrát společnosti); výrazná gradace děje; protiklady (válka X mír, nemoc X lék)

Postavy:

MARŠÁL: podobnost s A. Hitlerem; válekyčtívní diktátor; cílevědomý, autoritářský, povýšený, násilnický a lhotejný k osudům starých a nemocných; umí manipulovat s davem a strýhnout ho na svou stranu; k rozumu přichází až v závěru hry; DR. GALEN: Čapkovy autobiografické prvky – viz jeho odpor k násilí, atd.; vynálezce léku proti bílé nemoci; osamělý humanista; upřímný, skromný a idealistický, ale i naivní; vychytralý, tvrdohlavý, zdanilivě bezbranný; k prosazení svého názoru potřebuje silný nástroj; BARON KRÜG: majitel zbrojních závodů - na válce vydělává; bohatý a vlivný, ale působí pod taktovkou Maršála; DVORNÍ RADA DR. SIGELIUS: ředitel Lilienthalovy kliniky; chvástavý a prospěchářský; lékařské povolání vykonává spíše pro slávu než pro pomoc nemocným; podporuje válku; MALOMOCNÍ: lidé, kteří onemocněli bílou nemocí; 1. a 2. ASISTENT: asistenti v nemocnici; PROFESORI: provázení jako návštěva v nemocnici; OTEC: chamtivý; nejdříve se bílé nemoci bojí, ale když ho díky ní povýší (jeho předchůdce na ni zemře), vadit mu přestane; pozice ředitele si cení víc, než života své ženy; MATKA: hodná žena, která onemocní; SYN: zfanatizovaný; je pro válku; na konci jako součást davu rozdupe protilek; DCERA: bílou nemoc vítá, protože díky ní roste počet prac. míst; MARŠÁLOVA DCERA: hodná; přemlouvá otce ke splnění Galénovy podmínky, bojí se o něj; SYN BARONA KRÜGA; aj.

Děj:

I. AKT: tři malomocní se baví o rozšíření nové nákazy tzv. “bílou nemocí” (podle jednoho z příznaků - bílé skvrny na kůži) → Dvorní rada ujišťuje novináře, že se pracuje na objevu léku → přichází za ním jakýsi doktor Galén a tvrdí, že lék má, odmítá ho ale prozradit a prosazuje si, že bude pacienti léčit jen on sám (na pokoji č. 13), a to jen ty nejhudší → začíná úspěšně léčit; o nemoci mezitím mluví rodina - matka s otcem se baví o rozšíření nemoci → otec se rozčiluje, dcera je naopak ráda, že nemoc nákazou starších vlastně dělá mladým, syn s ní souhlasí; Dvorní rada provádí profesory po nemocnici → 2. asistent chce, aby Galén léčil jeho matku - neúspěšně → jeden z profesorů zná někoho, kdo by za léčbu u Galéna zaplatil jmění, ale musel by být na pokoji s chudými → nemocnici navštěvuje Maršál → spousta novinářů → Galén prohlašuje, že lék zná pouze on, ale prozradí ho jen tomu státu, který se nebude účastnit války (chce slib míru od všech zemí); **II. AKT:** otec rodiny oslavuje, že získal vyšší pozici, chce válku a raduje se ze svého výděлку → matka je zdrženlivější → otec přichází na to, že onemocněla → dostanou se ke Galénovi → ten ale léčí jen ty nejhudší → otec se nové pozice nechce vzdát, a tak odcházejí s nepořízenou; Maršálův přítel baron Krüg zjišťuje, že se také nakazil → Galén ho pozná, jak se u něj v ordinaci vydává za žebračka, a odmítá ho léčit, dokud nezastaví zbrojení → b. Krüg na audienci u Maršála žádá o zastavení příprav k válce → odmítnut → Maršál nabízí Galénovi výhody a dává mu rozkaz k léčbě b. Krüga → Galén odmítá → Maršál obhajuje válčení → chce nechat Galéna odvést, oba se ale náhle dozvídají o sebevraždě b. Krüga; **III. AKT:** Maršál se rozhoduje o válce či míru → přípravy na válku nakonec pokračují → Maršál z balkónu svého paláce pronáší ke zfanatizovanému davu plamenný projev a zahajuje válku → zjišťuje, že i on je nakazen → nepřátelské státy navíc kladou silný odpor (velké ztráty) → nakonec souhlasí s tím, že zastaví válku, pokud ho Galén vyléčí → Galén spěchá do paláce skrz dav lidí a zároveň volá po míru → je ušlapan a všechny jeho léky rozdupány → zfanatizovaný válekyčtívní dav se dál valí k paláci a provolává Maršálovi slávu

Kompozice:

kompozice děje je chronologická, místy i paralelní (více dějových linií); dílo je členěno na předmluvu (komentář autora ke vzniku hry) a 3 akty (jednání) - I. AKT: DVORNÍ RADA; II. AKT: BARON KRÜG; III. AKT: MARŠÁL → akty dále rozděleny na celkem 14 obrazů

Prostor a čas:

smyšlená země (podobnost s nacist. Německem) - Lilienthalova klinika, Maršálůva pracovna, ordinace Dr. Galéna, pokoj rodiny, aj.; blíže neurčený čas před vypuknutím ozbrojeného konfliktu (podobnost s obdobím před 2. sv. válkou) - autorova současnost

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

A.Hitler se stává předsedou NSDAP (1921); krach na newyor. burze (1929) → Velká hospod. krize (až do konce 30.let) má celosvět. následky (chudoba, radikalizace spol.); Hitler něm. kancléřem (1933); Edv. Beneš se stal čs.přezidentem (1935); Něm. obsazuje demilitarizované Porýní (1936)

Základní principy fungování společnosti v dané době:

po r. 1918 rozvoj velkých podniků, bank i menších živnostníků; ve 30. letech Velká hospodářská krize → celosvět. hospod. kolaps → výrazná chudoba; ke konci 30. let všeobecný strach z možného ozbrojeného konfliktu

Kontext dalších druhů umění:

avantgarda - kulturní a umělecké hnutí 1. pol. 20. stol., zahrnující řadu proudů v různých oblastech umění; MALBA: kubismus (Pablo Picasso); surrealismus (Salvador Dalí, Max Ernst, Jindřich Štyrský); ARCHITEKTURA: funkcionalismus (vila Tugendhat (Brno)), Art deco (Hotel Alcron (Praha))

AUTOR - život autora:

Karel Čapek (1890-1938) – jeden z nejslavnějších českých spisovatelů, světoznámý dramatik, prozaik, novinář, překladatel, cestovatel, fotograf, filozof a předchůdce moderního žánru sci-fi; nar. v Malých Svatoňovicích (otec lékař) → gymnázium v Hr. Králově (protirakouský spolek) → Brno a Praha → r. 1915 konec studia na FF UK → studia v Berlíně a Paříži → nemoc → zahajuje lit. tvorbu → nenarukoval do 1. sv. války (přesto ho silně ovlivnila) → od r. 1917 vychovatelem ve šlechtické rodině → novinářem v Národních listech, od r. 1921 v Lidových novinách → dramaturgem ve Vinohradském divadle a předsedou PEN klubu* → svatba s Olgou Scheinpflugovou (1935) → r. 1938 pocítil velké rozhořčení nad Mnichovskou dohodou a varuje před válkou vedenou nacisty → odchází do ústraní (Stará Huť u Dobříše) → odmítá emigraci → umírá na zápal plic těsně před zatčením gestapem za svá protiválečná díla; ZAJÍMAVOSTI: založil tzv. pátečníky*; jako první na světě použil slovo robot (v díle R.U.R.), které vymyslel jeho bratr Josef; jako přesvědčený demokrat odmítal násilí a podporoval Hrad (TGM); byl 7x za sebou nominován na Nobelovu cenu za lit.

Vlivy na dané dílo:

obava z války; demokrat. smýšlení; pacifismus; 1. sv. válka; vznik a nárůst němec. nacismu a autorova obava z něj; španěl. občan. válka (1936-1939); dohoda mezi nac. Něm., fašist. Itálií a Japonskem; ostrá rétorika Něm. vůči Čs.

Další autorova tvorba:

tvoril zejména prózu, divadelní hry (dramata), cestopisy, knížky pro děti, knihy se zahradnickou tematikou, ale i politická díla; PRÓZA: *Továrna na absolutno* (1922); *Krakatit* (1924); *Povídky z jedné a druhé kapsy* (1929); *Válka s mloky* (1936); DRAMA: *Loupežník* (1920); *R.U.R.* (1920); *Ze života hmyzu* (1921; spolu s bratrem Josefem); *Věc Makropulos* (1922); *Matka* (1938); PRO DĚTI: *Dášenka* (1938; spolu s br. Josefem); ZÁHRADA: *Zahradníkův rok* (1929); CESTOPISY: *Italské listy*; *Anglické listy*; *Výlet do Španěl*; *Obrázky z Holandska*; *Cesta na sever*

Inspirace daným literárním dílem (film, drammatizace, aj.):

FILM: *Bílá nemoc* (čs. film; 1937) – režie a hl. role (dr. Galéna): Hugo Haas

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo utvrdilo Čapkovu velkou popularitu v Československu i ve světě, bylo ale také jedním z důvodů plánovaného zatčení gestapem (zemřel o pár měsíců dříve), a to kvůli svému protinacist. vyznění → hra byla přeložena do řady cizích jazyků a dnes je vnímána jako jedno z autorových vrcholných děl

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

obrovská moc zfanatizovaných davů a promyšlené manipulace může být velice aktuálním tématem i dnes

Ukázka:

MARŠÁL: Zač jste vy dostal ten řád?

DR. GALEN: To bylo... jenom za to, že jsem ovázal nějaké raněné.

MARŠÁL: Já vim. Bylo to na bojišti mezi zákopy. To nebyla statečnost?

DR. GALEN: Nebyla prosím. To jen... prostě jako lékař. To člověk musí, že ano...

MARŠÁL: -- Poslyšte, vy s tím vašim mírem: proč, jakým právem to vlastně děláte?

Rekněte, je vám to... uloženo?

DR. GALEN: Já nerozumím prosím.

MARŠÁL (tíše): Človče, máte... vyšší poslání?

DR. GALEN: Ne, vůbec ne. Já jenom jako obyčejný člověk, že ano...

MARŠÁL: Pak to nesmíte dělat, doktore. Musí být vyšší poslání... Musí být vyšší vůle,

kteřá nás řídí --

DR. GALEN: Či vůle?

MARŠÁL: Bůh. Já jsem pověřen bohem, človče; jinak bych nemohl věst...

DR. GALEN: To teda... musíte věst tu válku?

MARŠÁL: Ano. Ve jménu národa --

DR. GALEN: -- jehož děti padnou v boji --

MARŠÁL: -- a dobudou vítězství. Ve jménu národa --

DR. GALEN: -- jehož otcové a matky zajdou malomocenstvím --

MARŠÁL (vstane): Na těch nemám tolik zájmu, doktore. Z těch už vojáci nebudou.

Nevím, proč jsem vás ještě nedal zatknout.

DR. GALEN (vstane): Vaše Excelence poroučí --

MARŠÁL: Vy uzdravíte barona Krüga. Vlast ho potřebuje.

DR. GALEN: Tak já tedy... Tak jen ať pan baron ke mně přijde, že ano...

MARŠÁL: -- a přistoupí na vaši nemožnou podmínku, ne?

DR. GALEN: Ano. Vaše Excelence. Až splní tu... nemožnou podmínku.

MARŠÁL: Vy na tom trváte? Pak ovšem -- (Jde ke stolu. Vtom cinkne telefon. Maršál zvedne sluchátko.) -- Ano, osobně. -- Jak? -- Ano, slyším. -- A je -- Kdy se to stalo? --

Ano. Tak děkuju. (Položí sluchátko. Chraptivě:) Můžete jít. Chválaboží před pěti

minutami... se baron Krüg zastřelil.

Opona

Význam díla (hlavní témata, myšlenky a motivy):

varování před nacismem, nacist. Německem a válečným konfliktem (2. sv. válkou); nesmyslnost války; válka, mír, nemoc, lék, diktatura, fanatismus, národ, strach

české meziválečné drama - česká dramatická (divadelní) tvorba mezi 1. a 2. svět. válkou; od r. 1925 fungovalo Osvobozené divadlo (Emil František Burian); autory divadelních her byli v tomto období např. Karel Čapek, Vladislav Vančura, ale také Jiří Voskovec, Jan Werich, později i Vítězslav Nezval
pátečník - skupina prvopublikových politických a uměleckých osobností, kteří se každých páték scházeli v Čapkově vile na Vinohradech; ČLENOVÉ: Tomáš Garrigue Masaryk, Jan Masaryk, Josef Čapek, Ferdinand Peroutka, Eduard Bass, Karel Poláček, Edvard Beneš, Vladislav Vančura, aj.; ZAKLADATEL: Karel Čapek
PEN club - celosvět. sdružení spisovatelů, novinářů a vydavatelů; nejstarší světová organizace na ochranu lids. práv, která propaguje spolupráci mezi všemi spisovateli; zal. r. 1921 v Londýně; 1. předsedou John Galsworthy; jedním z prvních členů George Bernard Shaw; prvním čes. členem Alois Jirásek (1923) a 1. čes. předsedou K. Čapek
činohra - dramatický žánr, ve kterém se narodil třeba od baletu nebo opery mluví a jedná
tragédie - dramatická forma s vážným obsahem a tragickým pojetím
demokratický proud - zpravidla tzv. pragmatistů* shromáždění od 20. let 20. stol. kolem Lidových novin; ČLENOVÉ: bratři Čapkové, Karel Poláček, Eduard Bass, aj.; DÁLE
PROPAGUJI: humanismus, svobodu názoru, objektivitu
parabola (podobnost) - žádné nebo fiktivní pojmovení prvků, které jsou pítom zjevně inspirovány realitou
pragmatismus - filozof. směr; ZNAK: nejdůležitější je praktický účinek; „Pravdivé je to, co je užitečné.“; VLIV NA: T.G.M. → od něj na K. Čapka, Ferdinanda Peroutku, aj.